

# GRAO DE SOLAPAMENTO XERACIONAL NA POBOACIÓN DE OURENSE

primeiro achegamento ó estudio

*M<sup>a</sup> Aránzazu Rodríguez Ordóñez*

Conservatorio Profesional de Música de Ourense

## INTRODUCCIÓN

Cando recibía as miñas primeiras clases de Antropoloxía Física na Facultade de Bioloxía, xurdiu o tema do avance cultural no home primitivo. Este, practicamente en tódolos casos, só lograba solapa-las xeracións de pais - fillos, debido ó seu curto ciclo de vida. Isto supuña a perda de gran cantidade de información e, por consecuencia, non se producía un avance apreciable na súa evolución cultural.

Co tempo, o home foi dominando o lume, ideou a cerámica, perfeccionou as súas industrias líticas e, con iso, a técnica da caza... En definitiva, mellorou as condicións do seu hábitat, o que aumentou a esperanza de vida

Ademais, debido á necesidade de se prover de brazos para traballar, provócase a permanencia nun mesmo núcleo familiar, co que se consegue o

solapamento de tres xeracións: avós - pais- fillos.

Isto implica o que se denomina "enculturación", na que, en sentido estricto, se dá un proceso de aprendizaxe, parcialmente inconsciente, que se realiza a través da experiencia: a xeración máis antiga obriga, induce ou incita as máis novas a adoptar determinadas formas de pensar e de se comportar.

Ei-la importancia do solapamento xeracional para a transmisión e aprendizaxe cultural.

## HIPÓTESES DE TRABALLO

¿Que fenómeno está a ocorrer na actualidade?

A observación persoal indícame que na actualidade poden chegar a se solapar no tempo ata catro xeracións, aínda que o máis frecuente é que se sola-

pen tres. Isto ocorre porque a esperanza de vida é a máxima alcanzada ata o momento: 72 anos para o home e 80 para a muller, aproximadamente.

Ó mesmo tempo, polos problemas de xeración de emprego e polo requirimento dunha meirande especialización, estase a producir unha dilatación na idade na que os xoves contraen matrimonio e na que teñen fillos; por todo iso, as consecuencias no futuro, en canto ó fenómeno estudiado, serán distintas.

Por outra banda, creo que hai outros parámetros que inflúen en que as xeracións permanezan ou non en contacto, como son: o nivel cultural e social, a forma de vida e o hábitat(xa sexa rural ou urbano) e, sobre todo, a obtención de emprego, que é o feito máis importante que define o cambio de residencia dunha familia con respecto ó lugar orixinal.

Como se pode apreciar, este fenómeno ten infinidade de condicionantes e de dificultades de comprensión.

Neste curto traballo, o obxectivo central é ve-lo grao de solapamento que se produce na poboación de Ourense, tratar de explicala importancia que isto ten para a aprendizaxe na xeración de netos, e observar en que sentido vai a información transmitida entre avós e netos. Cíngome só a este obxectivo por cuestións de temporalización, e co fin de poder conseguir uns resultados claros e significativos.

Elixín este fenómeno porque intúo que, debido á estrutura do noso sistema de vida actual, hai perda de información. Ó non convivir cos avós, tanto os fillos -pais eles tamén- coma os netos perden a oportunidade de aprender dos nosos maiores.

## ELECCIÓN DE INFORMANTES. ESTRATEXIAS DE INVESTIGACIÓN. FASE DE CONTACTO

Ó tratar este punto, pensei que era máis positivo elaborar unha entrevista dedicada ós alumnos, pois así podería captar nun número de persoas maior máis cantidade de información, e dunha forma máis rápida, pero sen que a entrevista substituíra de ningún xeito as postas en común.

Deste xeito, entrevista escrita ós netos para poder ver cada situación puntual e entrevista en grupo ou posta en común para os netos e avós foron as estratexias que utilicei para obter a información.

As entrevistas colectivas dos avós xurdiron ó chou.

Para a elaboración deste traballo obtiven información dos seguintes colaboradores:

Un grupo de 82 alumnos do Conservatorio Profesional de Música de Ourense, de idades comprendidas entre os 10 e os 30 anos.

Un colectivo de avós captado en tres puntos: un bar, un coro de igrexa e unha tenda de comestibles.

E un colectivo de netos, que contestou a seguinte enquisa:

1. Cantos anos tes.

2. Onde naciches.

3. Onde vives.

4. De onde son os teus pais:

Pai

Nai

5. De onde son/eran cada un dos teus avós/as.

Avó paterno

Avoa paterna

Avó materno

Avoa materna

6. ¿Viven tódolos teus avós?

7. En caso de que non, di quen vive.

Avó paterno

Avoa paterna

Avó materno

Avoa materna

8. ¿Algún dos teus avós/as vive ou viviu na túa casa cos teus pais e contigo?

9. Se a contestación anterior é Si, di cal deles.

Avó paterno

Avoa paterna

Avó materno

Avoa materna

10. Se a contestación nº 8 foi Non, di onde viven ou vivían.

Avó paterno

Avoa paterna

Avó materno

Avoa materna

11. No caso de que os teus avós/as non vivan cos teus pais e contigo, explica cando, onde, con que frecuencia e durante canto tempo os ves ou os vías.

Cando:

Onde:

Con que frecuencia:

Durante canto tempo:

12. Di algo que che ensinara algún dos teus avós e especifica cal deles.

13. ¿Gústache ou gústabache estar con eles?

14. ¿Por que?

15. ¿Coñeces algún irmán/á dos teus avós? Di de cal.

16. Se morreron, di a que idade aproximada ocorreu.

Avó paterno

Avoa paterna

Avó materno

Avoa materna

17. ¿Tes irmáns?
18. ¿Que idades teñen os teus irmáns? Especifica se é irmá ou irmán.
19. En que lugar estás entre eles.
20. Explica brevemente como ves ti as persoas maiores e especialmente os teus avós.
21. ¿Que che parece a idea de envellecer?
22. ¿Que farías se de súpeto comprobases que podes voar?
23. ¿Que farías se de repente foses invisible?
24. ¿Estiveches algunha vez namorado?
25. ¿Que pensas sobre a morte?
26. ¿Que farías se de repente foses inmensamente rico?
27. ¿Que che gusta soñar?
28. ¿Que pensamentos ou que cousas che dan medo?
29. ¿Que cousas fas ademais de vir ó Conservatorio?
30. ¿Gústache ve-la televisión? ¿Que programas che gustan máis e por que?
31. ¿Escoitas música con regularidade? Di de que tipo e cal che gusta mais.

Neste cuestionario pódese observar que ademais de preguntas que claramente se refiren ó tema estudado, hai outras sen ningunha relación aparente con el. Isto ocorre porque decidín aproveitar a entrevista para coñecer un pouco máis os meus alumnos noutros aspectos: como gustos, grao de imaxinación, capacidade persoal de organización, hábitos persoais, etc.

A miña presenza nas distintas situacións foi claramente diferenciada.

No grupo de alumnos eu son a súa profesora; así, despois de pedirilles permiso para lles face-la entrevista escrita, eles quixeron saber para que era e que estaba facendo. Cando levamos a cabo a posta en común sobre este tema, eu xoguei un dobre papel: o de moderadora e o dun membro máis do grupo, explicando as miñas experiencias cos meus avós.

Nos grupos de avós, en realidade eu era unha estraña; por iso, ó principio, non foron sinceros nas súas afirmacións.

En canto á accesibilidade, o grupo de alumnos ofreceu menor grao de resistencia a ser enquisado e entrevistado có grupo de avós.

O traballo levouse a cabo durante os meses de abril e maio de 1994, na capital de Ourense.

A fase de contacto soe ser un momento crítico en toda entrevista, pois debe haber unha superación do choque inicial e unha adaptación do conxunto.

Tentei coida-lo meu aspecto físico e ser claramente sincera non só na miña linguaxe falada, senón tamén na corporal para poder gañar rapidamente a confianza dos entrevistados e lograr unha comunicación rápida e fluída. Do mesmo xeito, tratei de identificarme co colectivo de alumnos, neste tema, para poder ser considerada coma un neto máis entre eles.

No grupo de alumnos, o choque inicial reflectíase nestas frases deles: "¿Profe, pero que rolo de preguntas son estas?" "¿Puntúa este exame?" "¿Podemos contestar algunha mentira?".

No grupo de avós, alguén comezou dicindo que non tiña netos, pero a medida que a conversa no grupo avanzaba e vían a miña actitude cara ás declaracións sinceras dos demais, colleron confianza e recoñeceron telos.

Nas entrevistas púidose comprobar que a miña situación foi de galega de adopción. En ningún caso puiden ser considerada como "nativa", polo idioma. Non domino o galego oral o suficiente como para levar a cabo unha entrevista; así, tódalas entrevistas foron bilingües ou en castelán. Tamén, debido a isto, en todas me fixeron preguntas relacionadas coa miña situación e o meu lugar de orixe.

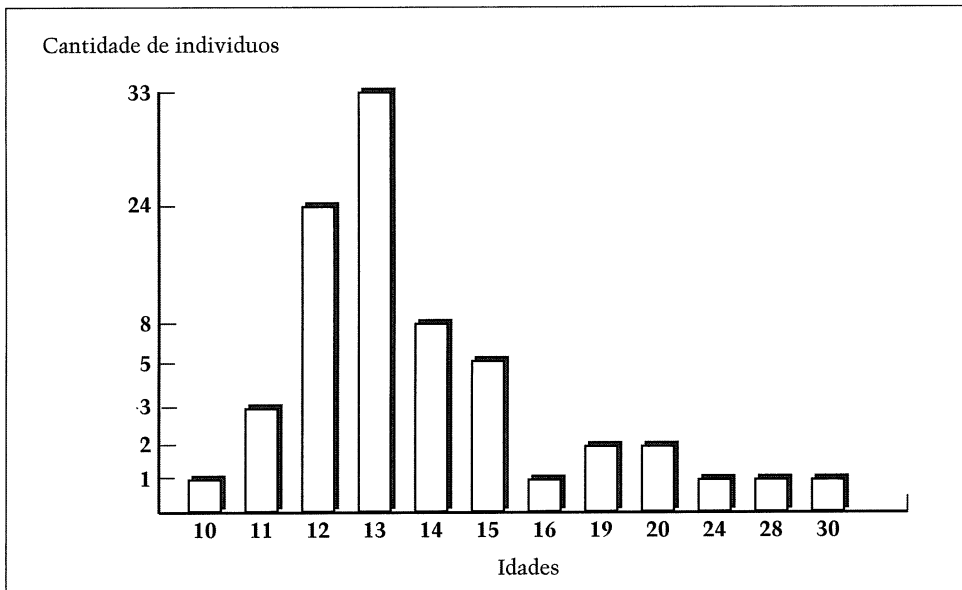
## RESULTADOS OBTIDOS

Non tentei facer un estudo estatístico deste problema, sen embargo cómpre analiza-las características da mostra escollida, para comprende-lo fenómeno que se estudia.

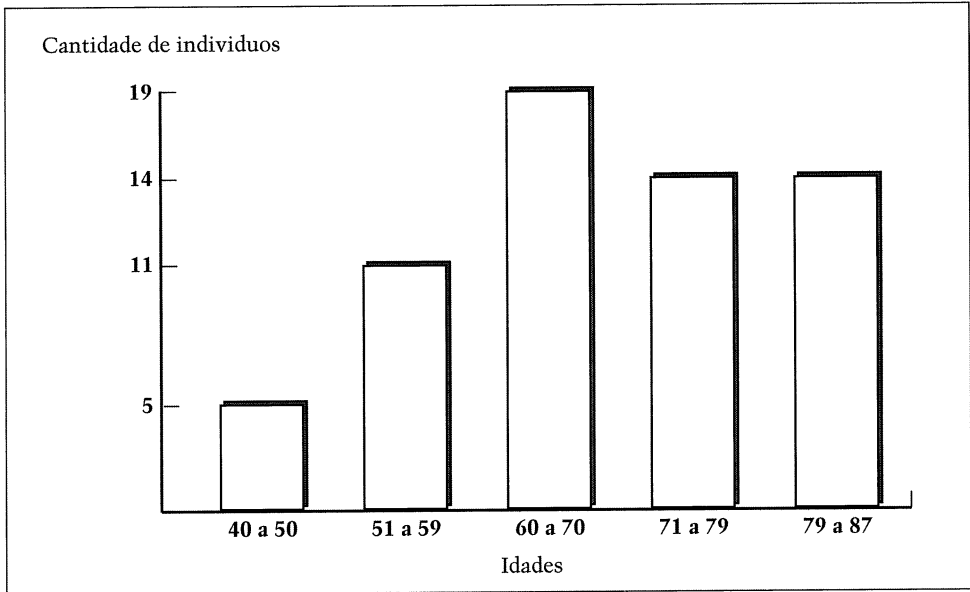
DISTRIBUCIÓN DA MOSTRA DE ALUMNOS SEGUNDO AS DISTINTAS IDADES	
IDADES	CANTIDADE DE INDIVIDUOS
10 .....	1
11 .....	3
12 .....	24
13 .....	33
14 .....	8
15 .....	5
16 .....	1
19 .....	2
20 .....	2
24 .....	1
28 .....	1
30 .....	1
TOTAL .....	82

DISTRIBUCIÓN DOS RESPECTIVOS AVÓS DA MOSTRA DE ALUMNOS, SEGUNDO AS IDADES	
Idades	Cantidade de individuos
De 40 a 50 .....	5
De 51 a 59 .....	11
De 60 a 70 .....	19
De 71 a 79 .....	14
De 79 a 87 .....	14
<b>Total</b> .....	<b>63</b>

DISTRIBUCIÓN DA MOSTRA DE ALUMNOS SEGUNDO AS DISTINTAS IDADES



### DISTRIBUCIÓN DOS RESPECTIVOS AVÓS DA MOSTRA DE ALUMNOS, SEGUNDO AS IDADES



O 75 % dos alumnos non sabía a idade dos seus avós nin de forma aproximada.

Como se pode observar, a diferenza entre a idade mínima dos netos e a máxima dos avós é de 77 anos.

#### Lugares de nacemento dos netos

O 71,95 % do total da mostra naceu en Ourense capital.

O 3,65 % do total naceu nos lugares de Cartelle (Ourense), San Sebastián, A Coruña, Plasencia (Cáceres), Lausanne (Suíza), Sabadell, Venezuela, Astorga (León), Almería, Trandeiras (Xinzo de Limia) e México D.F.

#### Lugares de residencia dos alumnos

O 86,58 % vive en Ourense capital.

O 2,43 % vive nos seguintes lugares: O Carballeiro, Seixalbo, Outomuro (Ourense).

O 1,21 % vive en Reza, Xinzo de Limia, Loiro, Nioa (da provincia de Ourense).

#### Análise dos matrimonios dos pais

Segundo a procedencia de cada un dos pais, pódense establecer tres tipos de matrimonio.

Ambos cónxuxes son de Ourense, entendido como provincia: aquí inclúense o 59,75 % dos matrimonios.

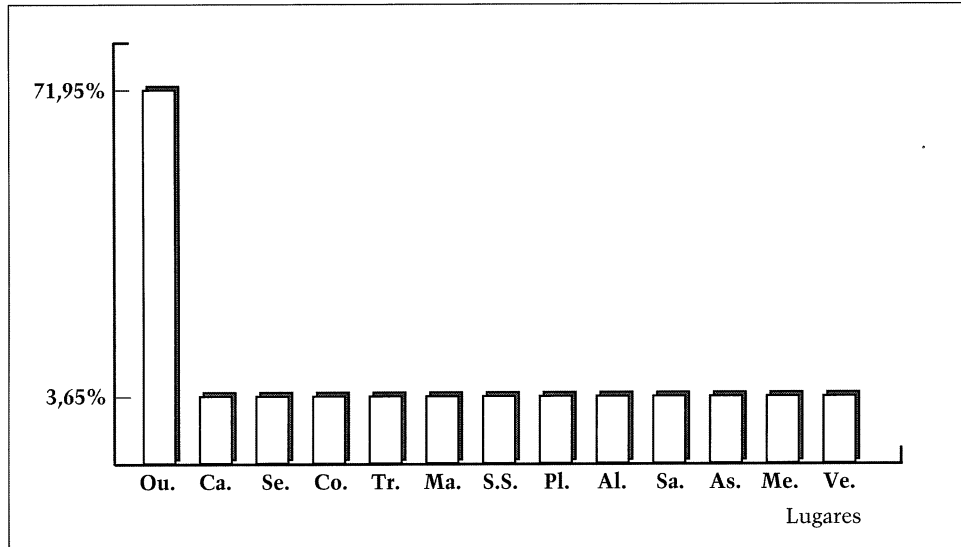
Un dos cónxuxes é de Ourense, e o outro é oriundo de calquera lugar do mundo: o que dá unha porcentaxe de matrimonios do 30,48 %.

Os dous cónxuxes son de fóra da provincia de Ourense: un tipo de matrimonios que constitúe o 9,75 %.

### Análise dos matrimonios dos avós

Nos matrimonios dos avós, no 71 % dos casos, ambos cónxuxes son de Ourense. No 18,29 %, un dos avós é de Ourense, e o outro, non; e no 15,38 %, ningún é de Ourense.

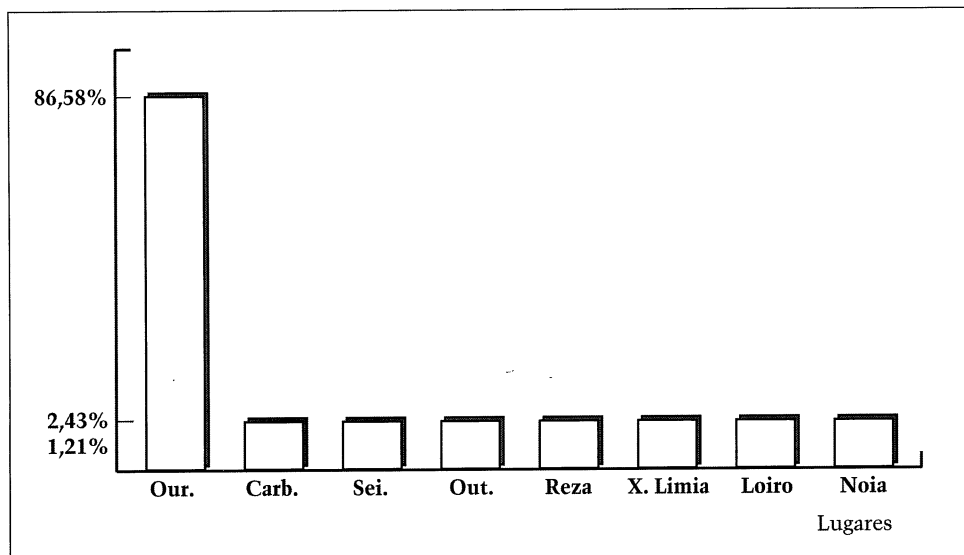
### LUGARES DE NACEMENTO DOS NETOS



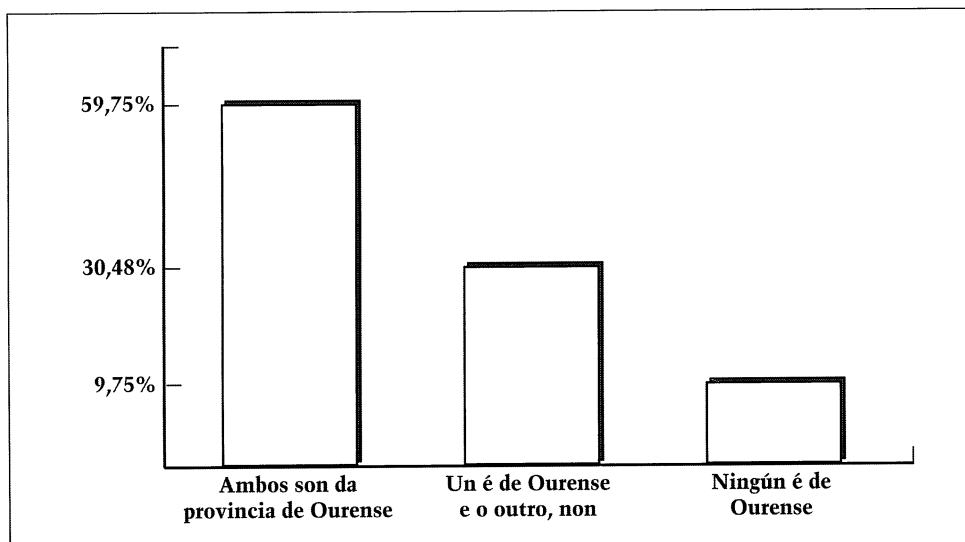
Lugares: Ourense (capital), Cartelle. Monforte de Lemos, Seixalbo, Santiago de Compostela, A Coruña, Trandeiras, Madrid, San Sebastián, Plasencia (Cáceres), Almería, Sabadell, Astorga (León), México e Venezuela.



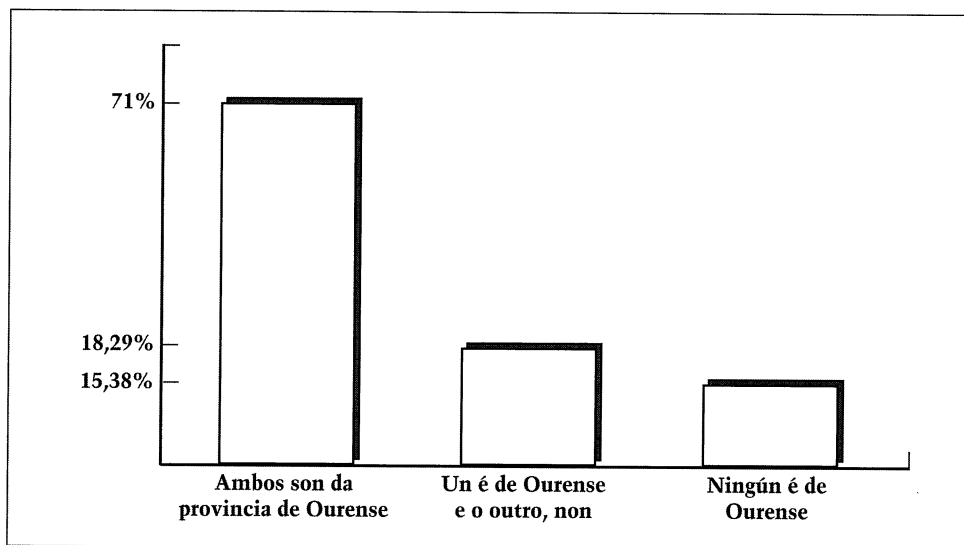
## LUGARES DE RESIDENCIA DOS ALUMNOS DA MOSTRA



## ANÁLISE DOS MATRIMONIOS PATERNOS SEGUNDO A PROCEDENCIA DOS CÓNIXUXES



### ANÁLISE DOS MATRIMONIOS DE AVÓS SEGUNDO A PROCEDENCIA DOS CÓNXUXES



Fixen a anterior clasificación co fin de ver se a procedencia dos compoñentes das parellas inflúe na frecuencia en se ver netos e avós, e en que vivan ou non xuntas as tres xeracións.

Deste xeito, atopámono-los seguintes resultados:

Ante a pregunta: **¿Algún dos teus avós/as vive ou viviu na túa casa cos teus pais e contigo?**

Segundo o matrimonio dos pais:

- Ambos en Ourense:
- Contesta si 23,17 %
- Contesta non 36,58 %

- Un de Ourense, e outro, non:
- Contesta si 13,41 %
- Contesta non 17,07 %
- Ningún dos dous é de Ourense:
- Contesta si 2,43 %
- Contesta non 7,31 %

Incidencia desta pregunta en matrimonios con compoñentes pertencentes os dous á mesma aldea da provincia de Ourense

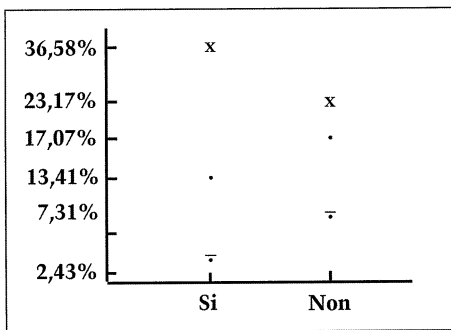
- Contesta si 33,33 %
- Contesta non 66,66 %

Incidencia desta pregunta en matrimonios con compoñentes pertencentes a aldeas distintas da provincia de Ourense

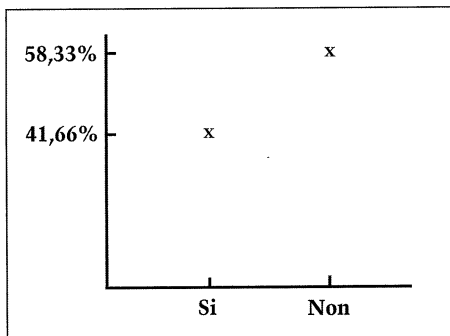
- Contesta si	41,66%
- Contesta non	58,33%

Ante a pregunta: ¿Nalgún momento da túa vida viviches cos teus avós e non cos teus pais? as respostas foron:

RESULTADOS DA PREGUNTA: ¿ALGUN DOS TEUS AVÓS/AS VIVE OU VIVIU NA TUA CASA COS TEUS PAIS OU CONTIGO?



INCIDENCIA DESTA PREGUNTA EN MATRIMONIOS CON COMPOÑENTES QUE PERTENCEN A ALDEAS DISTINTAS DA PROVINCIA DE OURENSE



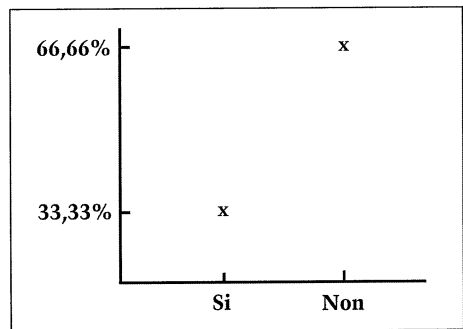
• Ambos de Ourense:

- Contesta si	15,85%
- Contesta non	43,90%

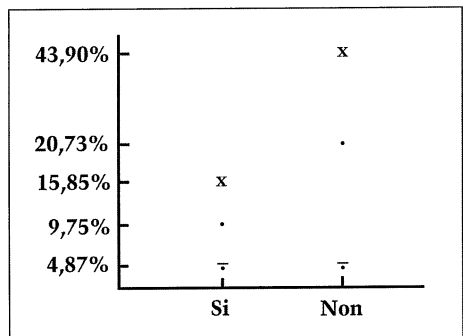
• Un de Ourense, e o outro, non:

- Contesta si	9,75%
- Contesta non	20,73%

INCIDENCIA DESTA PREGUNTA EN MATRIMONIOS CON COMPOÑENTES QUE PERTENCEN OS DOUS Á MESMA ALDEA DA PROVINCIA DE OURENSE



RESULTADOS DA PREGUNTA: ¿NALGÚN INTRE DA TÚA VIDA VIVICHES COS TEUS AVÓS E NON COS TEUS PAIS?



Ambos son de Ourense: x Un é de Ourense e o outro, non: • Ningún dos dous é de Ourense: ▸

• Ningún dos dous é de Ourense:

- Contesta si 4,87%
- Contesta non 4,87%

A maior parte das persoas que responderon afirmativamente a esta pregunta fixeron a aclaración de que só por uns días, só nalgunhas vacacións. O tempo máximo que viviron cos seus avós foi de tres anos (só nun caso).

Ó estudar con que frecuencia os netos ven os seus avós apreciáronse os seguintes resultados.

• Ambos de Ourense:

- Tódolos días 8,53%
- Fins de semana 42,68%
- Cada mes 3,65%
- Nas vacacións 4,87%
- Non contestan 7,31%

Un de Ourense e outro, non:

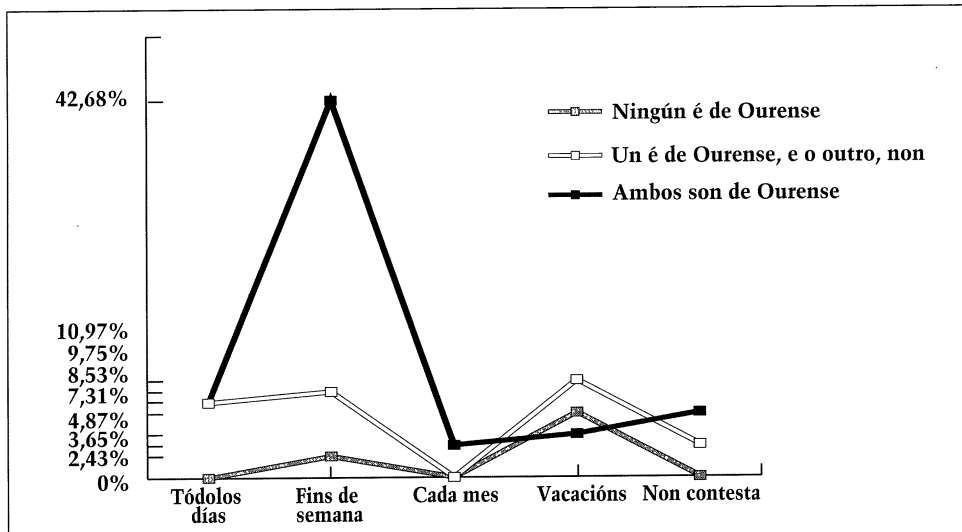
- Tódolos días 8,53%
- Fins de semana 9,75%
- Cada mes 0,00%
- En vacacións 10,97%
- Non contestan 3,65%

• Ningún dos dous é de Ourense:

- Tódolos días 0,00%
- Fins de semana 2,43%
- Cada mes 0,00%
- Nas vacacións 7,31%
- Non contestan 0,00%

Ó 100% dos individuos tomados como mostra gústalles ou gustáballes estar cos seus avós. Maiormente por estas razóns: "eran moi divertidos e simpáticos", "consentíanlles todo", "aprendían moitas cousas con eles".

RESULTADO Á PREGUNTA: ¿CON QUE FRECUENCIA VE-LOS TEUS AVOS?



### Segundo os netos, **¿qué lles ensinan os seus avós?**

Para analizar esta pregunta, primeiro tentei relacionala coa procedencia dos pais, co fin de ver se os avós lles ensinaban ós netos algo típico dunha zona ou lugar. Non atopei ningún punto de confluencia entre a xeografía e o que lles ensinaban.

Os netos din que aprenden dos seus avós:

- A xoga-las cartas.
- Xogos, lendas, cancións, historias e a historia das súas vidas.
- Regras de comportamento.
- Gusto polo traballo.
- Moitas cousas.
- Nada.
- A pasalo ben.
- A aforrar.
- A rezar.
- A non estraga-las cousas e valoralas.
- A ser como son.
- A traballar e ter ilusión por algo.

Aprenden tamén actividades diversas como cavar, muxir, face-la mata do porco, dar de comer ós animais, montar a cabalo, pescar, calcetar, facer gancho, coser, face-las camas, ler, técnicas de fotografía, papiroflexia, parchear rodas de bicicleta, repostería, cociñar.

Os consellos que reciben dos avós son moitos e variados. Pódense citar:

“Que non se debe xulga-la xente polo seu aspecto”, “que non se faga caso a ninguén da rúa”, “máis vale a bondade cá Universidade”, “o máis importante é a constancia, a comprensión, a tolerancia”, “que non hai que face-las cousas por cartos”, que hai que dá-la cara” “non todo é o que aparenta”.

Aproximadamente o 40% non contesta que é o que lles ensinaron ou ensinaron os seus avós.

Os resultados das entrevistas levadas a cabo ó colectivo dos avós pódense resumir en que eles están encantados con estar cos netos. Nun caso, unha avoa mencionaba que lle gustaba estar con eles pero só un pouco, pois ela xa criara os seus fillos. Só un dos avós enquisados vivía cos seus fillos e netos. Todos estaban de acordo coa educación que recibían os seus netos. Nalgún caso podíase apreciar unha rivalidade entre avoa e avó por conseguilo cariño dos netos.

Na posta en común que fixeron os alumnos sobre o tema “Meus avós” púidose comprobar que os netos aprecian e queren os seus avós. Algún deles dixo: “Eu penso que son unhas persoas cariñosas, que están aí e ás veces non nos decatamos de que están, e que nos ensinan moitas cousas”. Outros preferían estar cos avós antes ca cos pais, pois deixábanlles maior liberdade para face-lo que querían.

Por outro lado, a algún alumno non lle resultaba grato que estiveran os

seus avós. Isto resultoume estraño e ó pregunta-lo por que, contestoume:

“Mira, sempre que están hai barafunda na miña casa; e a min afógan-me porque todo o tempo me queren dar bicos, e non me gusta. Ademais, ás veces discuten co meu pai”.

## COMENTARIOS SOBRE OS GRÁFICOS

---

A mostra de netos presenta o seu máximo nas idades de 12, 13 e 14 anos, mentres que os seus respectivos avós presentan o máximo no intervalo de 60 a 70 anos. Isto dános idea da distancia xeracional entre ambos.

A maior porcentaxe de persoas enquisadas era de Ourense.

Tamén, atendendo ó lugar de orixe de cada un dos cónxuxes que compoñen os matrimonios dos pais e avós, se observa unha maior porcentaxe de cónxuxes que son ambos de Ourense (entendido como provincia). Non obstante, esta porcentaxe é superior nos matrimonios de avós.

Observando as respostas á pregunta: “¿Algún dos teus avós/as vive ou viviu na túa casa cos teus pais e contigo?”, púidose comprobar que esta situación se daba con maior facilidade se ambos cónxuxes, do matrimonio de pais, eran de Ourense. A porcentaxe mínima deuse cando ningún dos dous eran de Ourense.

Posteriormente, ó analiza-la incidencia desta pregunta dentro do máximo no que eran oriundos de Ourense, púidose comprobar que esta situación non se daba nunha alta porcentaxe cando ambos cónxuxes pertencían á mesma localidade desta provincia.

A porcentaxe de netos que viviu nalgunha ocasión só cos seus avós non chegou, en ningún caso, ó 25%.

En canto ós encontros entre netos e avós, o máis frecuente é que ocorran nas fins de semana, cando ambos cónxuxes son de Ourense, e nas vacacións, nos demais casos.

## EXPERIENCIA PERSOAL

---

A miña infancia desenvolveuse nunha familia matrilocal, cos meus avós maternos e pais nun mesmo núcleo familiar, xunto cos irmáns solteiros da miña nai.

Agora, gracias a unha análise retrospectiva, recoñezo certos inconvenientes nesa unidade familiar, pois había unha continua loita entre pais e avós por conseguilo cariño dos netos. Outra fonte de conflitos era o desacordo entre eles nalgúns puntos, sobre a educación que se daba ós netos-fillos.

Na miña adolescencia vivín, temporalmente, nese núcleo familiar; e, de forma permanente, só cos meus avós maternos. Para min foi unha grande oportunidade poder convivir tanto

tempo con eles, pois ensináronme: de onde procedo, como eran meus bisavós, anécdotas familiares, acontecementos, curiosidades. Déronme unha visión do mundo máis serena, e exemplo para dar a cada acontecemento o peso ou a importancia que ten. A través deles coñezo receitas culinarias típicas da terra ou da familia, cancións, vestimentas antigas -folclore ó fin-, como era a nosa cidade outrora, a historia que eles viviron. Tamén me ensinaron a coser, a bordar, a recoñecer as plantas, a paisaxe...

Cando vivía con eles, respectaban a miña independencia, pero ó mesmo tempo decatábame de que non estaba abandonada, pois preguntábanme polas miñas cousas, dábanme consello se llelo pedía e, dende o seu punto de vista, eu era alguén por quen ter ilusión. Contáballes cousas que me ocorrían e facíanlle esquecer a pena que supón chegar ó final dun longo camiño.

As circunstancias leváronme lonxe deles, pero non por iso esquecín todo o aprendido. Aínda hoxe, cando teño unha encrucillada na miña vida, cando non sei que facer, recorro á súa sabedoría.

## CONCLUSIÓN

---

Como se pode comprobar polos datos, o tempo de convivencia entre avós e netos é moi breve, se non nulo, en moitísimos casos.

Penso que é moi difícil atopar un equilibrio. Por un lado, creo que é imprescindible que as novas familias que se forman se afasten do núcleo familiar orixinal, ó menos temporalmente, para conseguirla súa verdadeira identidade como familia. Pero, por outro lado, paréceme tamén imprescindible que os máis novos convivan cos máis vellos da nosa sociedade, para poder manter unha continuidade cultural.

Quedan cuestións no aire coma esta: ¿Que pensan sobre isto os avós que están nas residencias da terceira idade?

Efectivamente, creo que na actualidade hai un terror xeneralizado a envellecer. Ser ancián parece sinónimo de estar acabado, na maior parte dos casos. ¿Por que non pode ver a sociedade a outra cara da moeda e pensar na vellez como sinónimo de sabedoría sobre a vida, de riqueza de vivencias, de técnicas artesanais en desuso?

Non creo que sexa tan complicado, cando podemos observar que nas tribos do "Terceiro Mundo" elixen como xefe ó máis ancián. Claro, diranme, é porque no "Terceiro Mundo" teñen unha dimensión da vida distinta da nosa. Alí o máis ancián é o máis forte, o que logrou vivir máis, sobrevivir ás enfermidades, deixar máis descendencia, cazar máis. Sabe como se suceden os fenómenos naturais no seu mundo, pois viunos repetirse durante toda a súa vida.

No noso sistema valórase a rapidez para tomar decisións, para aprender,

para moverse e relacionarse con outros individuos. Tamén hai un culto ó corpo, e o aspecto físico é de vital importancia. Todo iso lévanos á superficialidade e á escasez das relacións interpersoais.

Penso que as autoridades competentes terían que ser conscientes da cantidade de información que se nos perde cos nosos avós. Eles só pensan en morrer e “canto antes, mellor”, porque se ven abandonados, como se xa non servisen para nada. ¿Por que non darlles unha ocupación?: Educadores de e para a vida. (Tiven novas de que un proxecto dirixido neste senso se levou a cabo en Icod de Alto (Arquipélago Canario) e deu

como resultado a agrupación folclórica “Los Alzados”. Nela, as persoas maiores son os mestres; e aínda que, en principio, a iniciativa naceu dende o punto de vista musical, na actualidade abarca tódolos aspectos culturais desa zona).

## BIBLIOGRAFÍA

---

Alberti, B. M., e L. M. Méndez: *Antropología, Psicología y Psicoanálisis. Dos Versiones de un Ensayo*, Editorial Teké, Argentina, 1987.

Fidalgo Santamariña, J. A.: *Antropología de una Parroquia Rural*, Publicacións Caixa de Ourense, Ourense, 1988.